

צורכי המידע והידע של מדינת ישראל בתחומי עניין אזרחיים

עופר גוטרמן¹

במשבר הקורונה חווה מדינת ישראל אירוע תקדימי של מצב חירום לאומי, שמקורו במשבר אזרחי ולא ביטחוני-צבאי. אחד ההיבטים המרכזיים של המשבר נוגע לסוגיית המידע והידע שנדרשים לשם ההתמודדות עימו. המידע הדרוש נוגע גם לנתונים על המתרחש בישראל, אך גם לנתונים על המתרחש מחוץ לה: החל במידע שיתריע על התפרצותה של המחלה באזורים אחרים של העולם ועל מאפייניה ותרגומו לידע בדמות התרעה אסטרטגית, דרך מידע על אסטרטגיות התמודדות של מדינות שונות ושל גופים בין-לאומיים עם המגפה, שיסייע להתוויית האסטרטגיה הנכונה למדינת ישראל, וכלה בלמידה "טקטית" מהעולם, על מידת היעילות של בדיקות מסוימות ושל ציוד ייעודי, ועל אופציות לרכש שלו בעולם.²

מקרה הקורונה הוא דוגמה מובהקת לצורך במידע ובידע אזרחיים באופיים על הסביבה החיצונית למדינת ישראל, אשר רלוונטיים לביטחון הלאומי במובנו הרחב שחורג מהמישור הביטחוני-צבאי בלבד, ונדרשים עבור מקבלי ההחלטות בדרג המדיני לצורך התוויית מדיניות. לעוסקים במלאכת המודיעין קל למצוא את הדמיון בין צורכי המידע הללו לבין צורכי המידע שהמסד המודיעיני נדרש לספק דרך קבע למשימות הביטחון. לא בכדי נרתמה קהילת המודיעין לסייע למערכת הבריאות בהיבטים שונים של איסוף המידע, של ניתוחו ושל עיבודו, ולסייע לה מיכולותיה המתקדמות בתחומים אלו.³

ההירתמות של קהילת המודיעין מרשימה בהיקף ההתגייסות, במהירות ביצוען של ההתאמות הנדרשות מעולם המחקר הצבאי-ביטחוני למחקר האזרחי-בריאותי ובתוצרים איכותיים שתורמים לקבלת ההחלטות בניהול המשבר. ואולם מתוך ההן עולה גם הלאו, שכן הסיוע המודיעיני בעת המשבר מצביע גם על היעדר עיסוק מספק של המערכת המודיעינית בסוגיות אזרחיות ברמה הלאומית בעת שגרה.⁴

בקהילת המודיעין קיים אומנם עיסוק בסוגיות אזרחיות שונות, בדגש על תחומי הכלכלה ואף

1 תודה ליוסי קופרסר, איתי ברון, חגי צוריאלי, יוקטור ישראל, שי שבתאי, אודי ערן, זו לויטן ודודי סימן טוב על הערותיהם החשובות והמועילות. דוקטורנט בתחום לימודי המזרח התיכון ופוליטיקה וממשל.

2 דוגמה לפירוט של נושאי עניין לבירור מודיעיני במסגרת ההתמודדות עם הקורונה ניתן למצוא שם, איילנד, ג', 5 באפריל 2020, "ההתנהלות בעת משבר הקורונה: לקחים מתחייבים", <https://bit.ly/2LDAmiN>. JISS ; לפירוט של תוצרי המידע עבור ניהול המשבר ראו פרסומי "מרכז המידע והידע הלאומי למערכת בקורונה" (<https://bit.ly/2WJ3GLj>), בו משולבים גם אנשי קהילת המודיעין, ופרסומי משרד המודיעין במסגרת המערכה נגד מגפת הקורונה. שבהלקם הוכנו במענה לבקשות מיוחדות של משרדי ממשלה שונים: <https://bit.ly/2X2nVIY>.

3 זיתון, י', 1 באפריל 2020, "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה: אוסף, חוקר ומפענח", YNET. <https://bit.ly/2TgC7Xm>; לימור, י', 27 במאס 2020, "אמ"ן התגייס למאבק בקורונה", ישראל היום. <https://bit.ly/369jVx>.

4 מלמן, י', 7 באפריל 2020, "מגפה? אם זה לא מלחמה או טרור זה לא 'ביטחון לאומי'", הארץ. אוחר מתוך <https://bit.ly/36dquFV>.

במידה מסוימת בתחום הבריאות העולמית, אולם העיסוק מוגבל בהיקפו. נוסף על כך ראוי לציין כי בשנתיים-שלוש האחרונות לקח על עצמו משרד המודיעין לזהות ולנתח מגמות עולמיות ולחקור נושאים אזרחיים. במסגרת זאת, הקים מסגרת ארגונית המשלבת גופי מודיעין וביטחון עם משרדי ממשלה אזרחיים, וכן "מעבדה" לפיתוח טכנולוגיה מתקדמת לשם מיצוי Big Data לטובת זיהוין של מגמות עולמיות חדשות. עם זאת, ניכר כי הצרכים המודיעיניים בתחום הלאומי-אזרחי רבים ורחבים מהמענה הניתן כיום על ידי המשרד, ואינם מוסדרים סטטוטורית.

ההצבעה על עצם הפער הקיים בנושא אינה חדשה. לפי סימן טוב ואלון, "כמעט מראשיתה התמקדה קהילת המודיעין בנושאים ביטחוניים. אמ"ן, שאף הוגדר בעבר כ'מעריך לאומי', פועל במסגרת צה"ל ולפיכך הוא התמקד באופן טבעי סוגיות שעניינו את הצבא. גם גורם אזרחי מרכזי כמו המוסד, שעסק בעבר גם בסוגיות אזרחיות, העמיד בלב העשייה שלו בעשורים האחרונים סוגיות ביטחוניות בלבד". על רקע זה הם תוהים "האם בעשורים האחרונים מדינת ישראל עוד מצויה באיום קיומי המצריך מיקוד בלעדי בתחומי הביטחון והמדיניות, או שנוכח השינויים בסביבה האסטרטגית והגלובלית נדרשת חשיבה מחודשת גם על תפקיד המודיעין במדינה?"⁵

במאמר הנוכחי אני מבקש לטעון כי הבעיה החמירה. משבר הקורונה המחיש באופן דרמטי את הפער ההולך ומתרחב בין צורכי הדרג המדיני למידע על סוגיות אסטרטגיות אזרחיות החורגות מהממד הביטחוני-צבאי, לבין היכולת של הממסד המודיעיני לספק צרכים אלו.

פער זה מתרחש כתוצאה משתי מגמות. מן הצד האחד, השתנות המציאות בעשורים האחרונים והכניסה לעידן של גלובליזציה, של התפוצצות מידע ושל מגמות משבשות (disruptive), גרמו להרחבת צורכי הדרג המדיני במידע במנעד רחב מאשר בעבר על מדינות יעד בזירה העולמית ובזירה האזורית, ועל מנעד רחב מאשר בעבר של נושאים אזרחיים. מן הצד האחר, קהילת המודיעין הופכת ממוקדת יותר ויותר במודיעין אופרטיבי ומבצעי שנועד לשרת צורכי סיכול והגנה, מבצעי מב"ם (המערכה שבין המלחמות), מערכות חשאיות ומוכנות אופרטיבית, וכל זאת בחמש זירות עיקריות (איראן, לבנון, סוריה, עזה ויהודה ושומרון).

המיקוד הגובר של קהילת המודיעין בתחום האופרטיבי הוא כורח השעה, נוכח התרבות האיומים האופרטיביים, עליית מורכבותם והשתנות מאפייני הלוחמה (בדגש על דיוק ועל היעלמות האויבים, אשר מחייבים תשומות רבות יותר של מודיעין לדרג הצבאי), והוא גם תואם את רצונו של הדרג המדיני. ואולם הדרג המדיני זקוק גם למידע אחר, עשיר ואיכותי, שעוסק בהיבטים הלא ביטחוניים של הביטחון הלאומי.

לצורכי פשטות הדיון אחלק את תחומי המידע באופן מלאכותי לשלושה עולמות תוכן: מידע העוסק במזרח התיכון, מידע העוסק בזירה העולמית ומידע העוסק במגמות-על ארוכות טווח.

5 סימן טוב, ד' ואלון, נ', פברואר 2018, "האם תרומת המודיעין צריכה להיות מוגבלת לעניינים ביטחוניים בלבד?", מבט מל"ם, 80, 24-25.

מודיעין על הזירה הבין-לאומית

הסדר העולמי עובר שינויים וטלטלות, היחסים הבין-לאומיים הופכים מסובכים יותר ודינמיים יותר, וההקרנות הישירות והעקיפות על מדינת ישראל הופכות מורכבות יותר לזיהוי ולהבנה. השינויים העולמיים שעשויים להתחולל בעקבות משבר הקורונה רק צפויים להעמיק את ההשתנות והמורכבות של המציאות הגלובלית. זיהוי מגמות באזורים אלו בעוד מועד וניתוח שיטתי שלהם, על בסיס עומק מחקרי רב יותר ואינטגרציה שלו, יכולים לסייע לקבלת החלטות טובה יותר. לדוגמה:

א. התחרות המעצמתית הגוברת בין סין לבין ארה"ב יוצרת שורה של אתגרים למדינות ה"נמצאות בתווך" ובהן ישראל. כך, למשל, בסוגיית שיתופי הפעולה בין ישראל לבין סין בסוגיות של טכנולוגיה ושל חדשנות, או מאמציה של סין להיכנס למשק הישראלי ולהוביל פרויקטים כלכליים בעלי ממד לאומי. נשאלת השאלה האם עיסוק מעמיק יותר בסין יכול היה להצביע מוקדם יותר בפני מקבלי החלטות הישראלים על המשמעויות הכרוכות בהתקשרויות האזרחיות עימה, לרבות בהיבטי ההשלכה על היחסים עם ארה"ב.

א. העיסוק האזורי והעולמי הגובר בסוגיות אנרגטיות נמצא בעלייה מתמדת, וגם ישראל הפכה להיות בשנים האחרונות שחקן בשוק זה. מידע על כוונות ועל מהלכים של שחקנים אחרים, יכול היה לספק למדינת ישראל יתרון במסגרת ההתמודדות בשוק האנרגיה.

ב. מלחמות הסייבר והדיס-אינפורמציה הפכו להיות נדבך מרכזי ובלתי נפרד מהפוליטיקה העולמית, כשהכוונה הן לתקיפות של ריגול כלכלי והן למערכות של השפעה על התודעה והשפעה על תהליכים דמוקרטיים. מענה מודיעיני מעמיק ומקיף בממד הסייבר והמדיה החברתית יכול לסייע להתניע התמודדות לאומית מקיפה עם האתגר, שתחרוג מעבר להתגוננות טקטית של הגופים השונים להגנה בסייבר. טיפול שכזה יוכל, לדוגמה, להצביע באופן שיטתי על רעיונות, תופעות וטרנדים בעולם הרשת, שיש בהם כדי להציב סיכונים או הזדמנויות לפתחה של מדינת ישראל.

מודיעין בנוגע למגמות-על

נוסף על מודיעין עכשווי להבנה מעמיקה יותר של היחסים הבין-לאומיים, יש חשיבות להצביע גם על מגמות-על, על השתנות במגמות הנגזרות מהן ועל ההתלכדויות בין המגמות, אשר משפיעות כבר כיום וצפויות או עשויות להשפיע באופן עמוק על המערכת העולמית ועל מדינת ישראל בטווחי זמן ארוכים יותר.

משבר הקורונה המחיש באופן חד את הצורך במידע על סוגיות בריאות עולמיות דוגמת התפרצותן של מגפות והתמודדות עימן, אך קשת הנושאים האזרחיים שיכולים להשפיע על הביטחון הלאומי גדולה יותר. בין הנושאים השונים ניתן לציין את הטכנולוגיות החדשות (בינה מלאכותית, ביג דאטה בעידן 'האינטרנט של הדברים', חישוב קוונטי וכיוצא באלה), שתחרות על השליטה בהן הופכת למאבק בין-מעצמתי חשוב על עוצמה לאומית; סוגיות סביבה ואקלים דוגמת אורבניזציה,

מדבור או ביטחון תזונתי, שהשלכותיהן על המציאות הכלכלית והחברתית במדינה בטוחי זמן בינוניים וארוכים עשויה להיות כבדת משקל; וכן הלאה.

המידע בסוגיות אלו רלוונטי לבניין הכוח הלאומי ולקבלת החלטות מכריעות בסוגיות כגון השקעות לאומיות בתחומי מדע וטכנולוגיה, תיעדוף ענפי משק מסוימים על פני אחרים, אבטחת משאבי קיום דוגמת מזון ואנרגיה או השקעה בהיערכות לתרחישי קיצון דוגמת אסונות טבע.

מגמות-על

מידע על המזרח התיכון

הטלטלה האזורית, אשר משנה את פני האזור כבר מעל לעשור, ושסופה אינו נראה לעין, חוללה תמורות גיאו-אסטרטגיות ניכרות. היא הובילה לעלייה חדה בחשש של המשטרים הסוניים הפרו-מערביים ליציבותם, הן מכיוון איראן והג'יהאד העולמי, הן מסיבות פנימיות. **נסיבות אלו יצרו שינוי תקדימי במעמדה האזורי של ישראל, והפכו אותה נכסית מבחינתן של חלק ממדינות האזור, ואטרקטיבית יותר לשיתופי פעולה.**

איראן והג'יהאד העולמי מהווים איום משותף על מדינות אלו ועל ישראל, והאיום המשותף יוצר פוטנציאל של אינטרסים משותפים שיתורגמו לשיתופי פעולה, במיוחד מאחר שישראל נתפסת כבעלת נכסיות בשלושה תחומים עיקריים: טכנולוגיה אזרחית, אשר יכולה לסייע בהתמודדות עם אתגרים אזרחיים מבית, ברבות ממדינות האזור (למשל, יכולות ההתפלה והחקלאות המתקדמות של ישראל); יכולות המודיעין, הצבא והלוחמה בטרור של ישראל, שיכולות לסייע בהתמודדות עם האיומים החיצוניים; וכן הקשר המיוחד של ישראל עם ארה"ב, שנתפס כיכול לסייע "לפתוח דלתות" בווינגטון עבור מדינות אחרות.

מרחבי שיתוף הפעולה האפשריים יוצרים הזדמנויות רבות עבור ישראל, לרבות יצוא ביטחוני ואזרחי, לצד קידום הישגים מדיניים, דוגמת שחיקת ההתנגדות לנורמליזציה של מדינות ערב עם ישראל, כרסום בעוצמת האתגרים המוצבים בפני ישראל בטריונלים בין-לאומיים ועוד.

די להתבונן בדיווחים הגלויים⁶ מהשנים האחרונות על מגעים מדיניים ועסקיים בין גורמים בישראל ובמדינות ערב כדי להבין את הפוטנציאל הקיים, וניתן להעריך כי עשייה נוספת מתקיימת מתחת לרדאר התקשורת.

משבר הקורונה, שלא פסח על המזרח התיכון ופגע גם במדינותיו, יכול להעמיק מגמה זו. התחדדות הסיכונים עשויה לתרום לשחיקה נוספת של העכבות בפני קשרים עם ישראל, במטרה ליהנות מהתרומה הגלומה בשיתופי פעולה עימה. יתרה מכך, הוא אף עשוי לייצר תודעה של הכרח להתמודדות משותפת עם אתגרים אזרחיים, דוגמת המגפה, שאדישים לקווי השסע בין גורמי הכוח השונים באזור.

במילים אחרות, **ישראל הפכה בשנים האחרונות במגרש המזרח תיכוני מאוהד היושב ביצע, לשחקן על המגרש, ומגמה זו צפויה להתרחב.** באנלוגיה לשפה הצבאית, המזרח התיכון הפך עבור הדרג המדיני בישראל ממרחב התעניינות למרחב אחריות והשפעה.

בתפיסת הביטחון הלאומי הישראלית מיוחס למודיעין משקל רב כמכפיל כוח, שבכוחו למצות הזדמנויות ולצמצם סיכונים בהפעלת הכוח. במציאות המזרח תיכונית החדשה ובמרחב ההזדמנויות שהיא מציבה להפעלת כוח מדינית, קהילת המודיעין צריכה לספק לדרג המדיני מידע עמוק ועשיר שיסייע לו בעשייה באזורים אלו. מידע שכזה יכול לסייע להצביע על הזדמנויות עסקיות למדינה בהיקפי ענק; לסייע לנהל עם מדינות האזור משאים ומתנים, ולהתמודד עם סוגיות מחלוקת שעולות עימן בתחומים מדיניים; להכיר בעוד מועד מהלכים אזרחיים בעלי פוטנציאל הקרנה ישירה או עקיפה על ישראל כדי להיערך אליהם ועוד. פוטנציאל המידע בנושא, וגם המידע הקיים, אינם ממוצעים כיום דיים לעשייה מדינית וכלכלית ברמה הלאומית.

דיון

ההתייחסות לשלושת עולמות התוכן הללו נועדה להמחיש את הטענה המרכזית של המאמר - **הביטחון הלאומי בעידן הנוכחי חורג באופן ניכר מההיבט המדיני-ביטחוני, וצריך להתפרש במגוון תחומים אחרים, אזרחיים באופיים;** גם בתחומים אלו מתחייב בסיס רחב, שיטתי ואמין ככל הניתן של מידע וידע על הסביבה החיצונית ועל הגורמים הפועלים בה, כנדבך חיוני בתהליך קבלת ההחלטות ברמה הלאומית. לפיכך **משבר הקורונה מהווה הזדמנות לבחינה מחדש של תפקיד המודיעין ברמה הלאומית, כולל שאלת הזיקה והאחריות שלו לעולמות התוכן האזרחיים.** איתי ברון, לשעבר רח"ט מחקר באמ"ן, ניסח באופן עדכני ותמציתי את ההגדרות המקובלות

6 כן, למשל, ביקור ראש הממשלה נתיניהו בעומאן, ביקור שרת התרבות מיירי רגב באבו דאבי בשנת 2018, ביקור שר החוץ ישראל כ"ץ באבו דאבי בשנת 2019 והיתר שניתן ב-2020 לאזרחים ישראלים לטוס לסעודיה למטרות עסקיות. אלון, א' ואייכנר א', 26 בינואר 2020, "לראשונה: ישראל תאפשר לאזרחים לטוס לסעודיה", בבליסט. אוחר מתוך <https://bit.ly/2X54SaB>.

למושג המודיעין הלאומי: "המודיעין הלאומי מיועד לדרג המדיני הפועל ברמת האסטרטגיה-רבתי (ראש הממשלה, שר הביטחון והקבינט המדיני-ביטחוני). זהו המודיעין הנדרש לגיבוש תפיסת הביטחון הלאומית ולעיצוב המדיניות הישראלית מול הזירות השונות. הוא כולל ניתוח של הסביבה האסטרטגית של ישראל ושל ההיגיון המסדיר את פעולתם של האויבים השונים ברמת האסטרטגיה רבתי. ניתוח זה אמור להצביע על כיווני התפתחות אפשריים, תוך הדגשת האיומים וההזדמנויות בתחום המדיני והביטחוני".⁷

מהגדרה עולה הפער בין מסגרת המודיעין הלאומי כפי שהוא מובן וממומש כיום, לבין צורכי המידע והידע העדכניים של הדרג המדיני על הסביבה החיצונית למדינת ישראל, עבור הערכת המצב הלאומית והתכנון הלאומי הרב-שנתי. **אני מבקש להצביע על שתי חלופות אפשריות לגישור על הפער מבחינת תחום האחריות של קהילת המודיעין - חלופה מצמצמת וחלופה מרחיבה.**

לפי החלופה המרחיבה, קהילת המודיעין צריכה לקבל אחריות כוללת על כל היבטי המידע והידע על הסביבה החיצונית למדינת ישראל, נוסף על תחומי המדיניות והביטחון - מדע וטכנולוגיה, כלכלה, אנרגיה, בריאות, שינויים אקולוגיים והיבטים סביבתיים אחרים ועוד.

הטיעונים לחלופה זו יכולים להישען על היצמדות להגדרה של המודיעין כמעריך לאומי ולכך שמדובר במידע וידע על סוגיות הקשורות בסביבה החיצונית למדינת ישראל, הנדרשות בהקשרי הביטחון הלאומי. נוסף על כך קהילת המודיעין מחזיקה בעליונות על פני מוסדות אחרים במדינה בכל הקשור לאיסוף, לעיבוד, למחקר ולהנגשה של מידע באופן שיטתי, מתקדם מבחינה טכנולוגית ומתודולוגית ומחובר להקשרים יישומיים של הביטחון הלאומי. קיימים גם שיקולים מוסדיים התומכים בחלופה זו, וקשורים בדימוי החיובי של קהילת המודיעין, הקשב שהיא מקבלת מהדרג המדיני ויכולתה להשפיע על קבלת ההחלטות. נוסף על כך, אופייה הממלכתי של קהילת המודיעין הישראלית מקנה לה המשכיות ורגישות נמוכות לשינויים הפוליטיים התדירים האופייניים למערכת דמוקרטית.

ברי כי חלופה זו תחייב מהפכה בקהילת המודיעין, כדי להתאים עצמה לתחומי האחריות הרבים והמורכבים. ההרחבה הזרמטית של גבולותיה תחייב לשנות את הרכבה הפנימי, להקים תחומי עיסוק חדשים של מחקר ושל איסוף, לצרף לשורותיה את גופי המחקר והניתוח הפועלים במשרדי הממשלה השונים וביתר גופי הרשות המבצעת ולהגדיר מחדש את אופן האינטגרציה של כלל העשייה לכדי הערכה לאומית אחודה.

לפי החלופה המצמצמת, קהילת המודיעין צריכה לדבוק במסגרת התפקוד הנוכחית שלה, הלכה למעשה, כאחראית על המידע והידע בתחומי המדיניות והביטחון. עשייתה תשתלב כרכיב אחד לצד הרכיבים האחרים של האיסוף והמחקר ברמה הלאומית. האחריות הכוללת על הרכיבים

7 ברון, א', 2015, "המחקר המודיעיני: ביור המציאות בעידן של תמורות ושינויים", המכון לחקר מודיעין ומדיניות. עמ' 48. <https://bit.ly/2Xav09b>

השונים ועל האינטגרציה שלהם לכדי הערכה לאומית אחודה תיפול על כתפיו של גוף או מנגנון לאומי שיידרש להקימו לטובת העניין.

ניתן לספק כמה חיזוקים לחלופה זו: עולמות התוכן האזרחיים הנדרשים ברמה הלאומית אינם מוקדי העיסוק ואינם תחומי המומחיות המרכזיים של ארגוני המודיעין. כלל לא ברור אם ארגוני המודיעין יכולים לבצע את ההתאמות הנדרשות להתמחות ולעיסוק נרחב בסוגיות הללו. מדובר בקשת נרחבת של סוגיות מורכבות, הדורשות מגוון של התמחויות מחקריות ברמה גבוהה: כלכלה, רפואה, אפידמולוגיה, אקולוגיה ועוד, מבלי להתייחס לתתי-ההתמחויות בכל תחום; "המרחק הפיקודי" בין ארגוני המודיעין לבין קשת הצרכנים הנדרשים למידע מציב סימן שאלה על יכולתם של ארגוני המודיעין להבין באופן מלא את הקשרי העשייה בתחומים אלו ואת צורכי המידע הנדרש על אודותם. המרחק הפיקודי גם מקשה באופן מובנה על יכולתם של ארגוני המודיעין להתערב בתהליכי תכנון וקבלת החלטות במשרדי הממשלה האזרחיים ולהשפיע עליהם. על אתגרים אלה יש להוסיף את מגבלת המשאבים ומרחב הקשב של ראשי קהילת המודיעין, המציבה אתגר בפני היכולת של ארגוני המודיעין לעמוד במשימותיהם הקיימות, ודוחקת בהם למקד יותר ויותר את עשייתם להתמודדות עם האתגרים הצבאיים של מדינת ישראל; לפיכך משימות הליבה הנוכחיות של קהילת המודיעין לא יישמרו ללא פגע במציאות של הרחבה דרמטית בתחומי האחריות שלה, ולחלופין, המשימות החדשות לא תזכינה לקשב הנדרש.

ראוי להדגיש כי החלופה המצמצמת אינה פוטרת את קהילת המודיעין מהצורך לבחון בחינה מעמיקה את מאפייני מעורבותה בתחומי העיסוק האזרחיים ברמה הלאומית, ואת ממשקיה לגופי המידע והידע הלאומיים האחרים. ראשית, על קהילת המודיעין לבחון כיצד היא יכולה לסייע באופן נרחב יותר כספקית של מידע ייחודי בתחומים אלו. המידע הייחודי כולל כמובן את המידע המסווג שמפיקה קהילת המודיעין. ראוי לבחון האם הקהילה ממצה היטב את המידע המסווג הקיים ברשותה בנושאים אלו, והאם תהליכי זרימתו מקהילת המודיעין אל גורמים לאומיים-אזרחיים נעשית בצורה מיטבית, או שמא ישנם חסמים שניתן לבחון דרכים להסירם או לפחות לצמצם אותם (חסמים שיכולים לנבוע מהעדר קשב לנושא, תרבות מידור, פערים בהכרת הצרכים ועוד).

כיוון חשוב עוד יותר, בראייתך, הוא סיוע של קהילת המודיעין למיצוי המידע הגלוי בשירות הסוגיות האזרחיות-לאומיות. "התפוצצות המידע" בעשורים האחרונים שחקה לחלוטין את המונופול שהיה בעבר לארגוני המודיעין על המידע הגלוי שעסק ב"צד השני" ובסביבה החיצונית. היקפי המידע הנרחבים, זמינותם ונגישותם "לכל אחד בכף היד", כאשר כיום גם היכולת של כל אדם פרטי לקבל מהמכונה תרגום אוטומטי של כמעט כל טקסט בכל שפה, ייתרו לכאורה את הצורך בארגון שיתווך את המידע (ישגי אותו, יתרגם ויעבד אותו ולאחר מכן ינגיש אותו). אולם שטף המידע הגלוי הגיע לממדים כאלו שללא תיווך מקצועי, כבר קשה עד בלתי אפשרי לעמוד בקצב של זרימת המידע, לבור את המוץ מהתבן ולעבד את אוקיינוס המידע לכדי תמונה בהירה ורלוונטית. לקהילת המודיעין יש הזדמנות "לקחת מחדש בעלות" על המידע הגלוי, לעצב ולפתח

תפיסות מתקדמות וטכנולוגיות חדשות לטיפול במידע זה, ולמנף אותו לידע עשיר ועמוק על מושאי המחקר.⁸

ולבסוף, משבר הקורונה חשף אפיק נוסף שבו יכולה קהילת המודיעין להרים תרומה כבדת משקל לפיתוח כלל היבטי המידע והידע ברמה הלאומית. היחלצות של אמ"ן לסייע בתחום זה (במסגרת "מרכז המידע והידע הלאומי למערכה בקורונה") חשפה, לפי המדווח בתקשורת, את אנשי המודיעין המעורבים בעשייה לפערים בין היכולות שאליהן הורגלו בעבודתם המודיעינית, לבין היכולות שגילו בשטח.⁹ קהילת המודיעין נמצאת בחזית טכנולוגיית המידע במדינת ישראל ביחס למגזר הציבורי. ייתכן שאחד מהלקחים החשובים של משבר הקורונה, הוא ההזדמנות הקיימת לקהילת המודיעין להעמיד את יכולותיה המתקדמות מבחינה טכנולוגית, תפיסתית וארגונית בשירות המאמץ הדרוש לטרנספורמציה דיגיטלית של מדינת ישראל. הסיוע יכול להתבטא החל ממעורבות במיזם "ישראל דיגיטלית" וכלה בסיוע פרטני ליחידות המחקר השונות בגופים הממשלתיים לפתח את יכולותיהם בתחום ה־Data science וה־Data analytics.

אחד מהלקחים החשובים של משבר הקורונה, הוא ההזדמנות הקיימת לקהילת המודיעין להעמיד את יכולותיה המתקדמות מבחינה טכנולוגית, תפיסתית וארגונית בשירות המאמץ הדרוש לטרנספורמציה דיגיטלית של מדינת ישראל

כמובן שלצד התרומה של קהילת המודיעין לגורמים הממשלתיים השונים, היא תוכל, מצידה, לנצל את הממשקים ההדוקים יותר עם הרכיבים הלאומיים האחרים של ייצור המידע והידע, כדי להעמיק את הבנתה בהשפעות ההיבטים האזרחיים על ההיבט הביטחוני שתחת אחריותה, ולפתח את יכולות הניתוח שלה לטווח ארוך.

סיכום

במאמר שפרסמו הבכירים לשעבר בקהילת המודיעין האמריקני, גלן גרסטל (Gerstell) ומייקל מורל (Morell),¹⁰ על רקע התפרצות מגפת הקורונה, הצביעו השניים באופן דומה על הצורך בהשתנות של קהילת המודיעין האמריקנית:

"First, our intelligence community must adopt a broader definition of national security that reflects the United States' true vulnerabilities [...] the consequences of non-military and political threats - such as economic, health or climate disruptions

8 נראה כי בקהילת המודיעין האמריקנית ישנה הבנה עמוקה לחשיבות הרבה שקיימת היום במיצוי מתקדם של המידע הגלוי, אך עדיין קיים פער ניכר בין הצורך וההזדמנות הקיימים בתחום זה לבין היכולת הטכנולוגית הקיימת של קהילת המודיעין למצות את המידע הגלוי.

Gazis, O., 2019, September 4. Intelligence Matters [Audio podcast]. <https://cbsn.ws/3fYD1S4> זיתון, י', 1 באפריל 2020, "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה: אוסף, חוקר ומפענח", YNET. אוזר מתוך <https://bit.ly/3fVGdy5>.

10 גרסטל שימש יועץ בכיר ב־NSA, מורל שימש סגן ראש ה־CIA.

- are significant and must be assigned a high priority. The public health crisis and devastating economic shutdown from covid-19 are proof that our national well-being relies on more than what have traditionally been considered national security issues.

[...] This leads to the second needed change: Our spy agencies must rely more on gleaning insights from ever-increasing amounts of publicly available information. [...] As the scope of national security is broadened, we must recognize that information about the economy, health, supply chains and other public activities is far more likely to come from open sources than clandestine ones. Technology has made enormous

amounts of meaningful information instantly available. Open-source information cannot wholly displace covert information-gathering but can deeply enrich it".¹¹

**נושאים אזרחיים
תופסים חשיבות
גדולה ששוחקת את
הבלעדיות של הנושא
הביטחוני-צבאי בצמרת
סדרי העדיפויות של
הביטחון הלאומי ועל
רקע זה עולה צורך
בבירור מעמיק ומקיף
של מושג המודיעין
ברמה הלאומית בעת
הנוכחית**

מאפייני העידן הנוכחי כוללים עלייה חדה בגיוון ובמורכבות של עולמות התוכן שהמדינאים וגורמי הביצוע ברמה הלאומית נדרשים לעסוק בהם. נושאים אזרחיים שונים הולכים ותופסים חשיבות גדולה, אשר שוחקת את הבלעדיות של הנושא הביטחוני-צבאי בצמרת סדרי העדיפויות של הביטחון הלאומי. תובנה זו הלכה והתחדדה בשנים האחרונות, אולם נדמה כי המשבר העולמי בעקבות התפרצות מגפת הקורונה מאפשר, ואולי מחייב, להציב את הסוגיה על סדר היום של מקבלי ההחלטות.

בנושאים האזרחיים, כמו בכל נושא אחר, שליטה במידע ובידע יכולים לספק לדרג המדיני מכפיל כוח לצמצום טעויות בקבלת ההחלטות ולהכלת סיכונים ברמה המדינית, לצד "יתרון עסקי" שיוכל לסייע למצות הזדמנויות ולהגדיל את העוצמה הלאומית. ואולם הצורך הגובר במידע ובידע על סוגיות אזרחיות שבמוקד העניין של הרמה הלאומית אינו פוגש כיום מענה מספק מצד קהילת המודיעין, כשזו אף ניצבת בפני שורה ארוכה נוספת של משימות כבדות משקל ואתגרים גוברים בעולמות תוכן אחרים, אופרטיביים ומבצעיים.

על רקע זה עולה צורך בבירור מעמיק ומקיף של מושג המודיעין ברמה הלאומית בעת הנוכחית (ייעוד, משימות, ארכיטקטורה של תהליכים ומבנים ארגוניים), תוך התחשבות בצורך הגובר להתעסק גם בסוגיות אזרחיות החורגות מהעיסוקים הקלסיים של המודיעין. זאת, כדי לאפשר למצות את יכולותיה המודיעיניות והטכנולוגיות של מדינת ישראל ושל גופי המודיעין האיכותיים שלה, בשירות העשייה הלאומית הכוללת.

Morell, M., & Gerstell, G. S. (2020, April 7). Four ways U.S. intelligence efforts should change in the wake of the coronavirus pandemic. Retrieved April 30, 2020, from <https://wapo.st/2Lz6Gn4>